

A HUNOK A RÉGÉSZET TÜKRÉBEN

Szekeres László: *A hunok és Attila*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985

Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy a nagyközönség még nem ismeri a hunok igazi arcát. A köztudat ugyan sok adatot őriz a hunokról, ezek azonban általában mondai eredetűek, így a valósághoz vajmi kevés közük van. E hagyományok elevenségéről Szekeres László 1975-ben személyes tapasztalatokat is szerezhetett: rajta is Attila legendás hármaskoporsóját követelték, amikor a zentai Mákosparton egy késő szarmata vagy hun kori település részletét tárta fel. Így Szekeres László is, mint fél évszázaddal korábban Móra Ferenc, ásatás közben jutott arra a gondolatra: a hunokról kell írnia. Móra „válasza” több kitűnő, tudományos cikként is jegyzett novella volt, Szekeres László pedig 49 részben foglalta össze a *Magyar Szóban 1976 őszén* (október 18. és a december 7. között) a hunok történetére és régészetére vonatkozó fontosabb ismereteket. E mű némileg bővített és átdolgozott változata *A hunok és Attila* c. kötet.

A könyv három nagy egységből áll. Rövid kutatástörténeti bevezető után a hunok történetével ismerkedhetünk meg, ezt követi a hun gazdaság és társadalom, majd pedig a régészeti leletek vizsgálata. A szerkezet hármaskoporsós tagolása utal arra is, hogy a szerzőnek több különböző tudományág eredményeire kellett következtetéseit építenie. Az eseménytörténetet az írott források segítségével vázolja, a tárgyi emlékeket pedig régészeti módszerekkel elemzi. A hun gazdaság és társadalom rekonstrukciója pedig komplex vizsgálaton alapszik: az írott forrásokat a régészeti leletek és az összehasonlító néprajz segítségével értelmezi.

A történeti részből megtudhatjuk, hogy a hunokat először a kínai írott források említik az i. e. III. században, amikor Kína északnyugati tartományait kezdték el sarcolni. A kínaiak által hiung-nunak nevezett nép erejére jellemző, hogy nemcsak ellenálltak a kínai támadásoknak, hanem még a Nagy Fal felépítése sem bizonyult hatásos fegyvernek ellenük. A kínaiak csak akkor tudták a harcias hiung-nukat nyugatra, a szteppe belsejébe szorítani, amikor az i. e. II. század közepén maguk is átvették a lovasnomádok taktikáját. A hunokat e vereség után több mint négyszáz évig csak néhány perzsa nyelvű forrás említi, így történelmük e korszaka csak nagy vonalakban rekonstruálható. Az írott források csak a 350-es évektől szólnak róluk sűrűbben, amikor a Volga bal partján élő alánokat igázták le. Az események ezek után gyorsan perregnek. A hunok 370 táján átkelnek a Volgán és szétzúzzák az osztrogót törzsszövetséget, majd 376-ban a vízigót király seregére mérnek katasztrofális vereséget. E hírek hallatára a Kárpát-medencében élő különböző germán népek a római birodalom területére menekültek, így természetes, hogy a könyv részletesen elemzi a birodalom válságának és

kettészakadásának okait. A birodalmi határra, a limesre a III—IV. század fordulóján eljutó hunok a kettészakadt nagyhatalom gyöngeségét hamar fölismerték, és igyekeztek azt saját hasznukra fordítani. Ugyanazt a nomád taktikát alkalmazták, mint őseik a kínai birodalom ellen. Pusztító hadjáratokat vezetnek a római birodalom keleti fele ellen, és a béke fejében egyre nagyobb arany mennyiséget csikarnak ki a Bizáncban székelő császártól.

A hunokat e szimpatikusnak egyáltalán nem mondható, de igen sikeres politika jellemezte, amikor 445 táján Attila meggylkolta bátyját Bledát, és egyeduralkodó lett. A könyv, mint címéből is következik, részletesen, több fejezeten át szól Attiláról. Megrajzolja uralkodói és emberi portréját, és bemutatja, hogyan vált alakja mondák tárgyává. Szekeres László Bóna Istvánt követi Attila világtörténelmi szerepének megítélésében. A könyvet olvasva beláthatjuk: az „Isten ostora” volt a hunok legnagyobb törő, de nem a legsikeresebb uralkodója. Véres hadjárait, világuralmi törekvéseit Szekeres László a bibliai bábeli torony építéséhez hasonlítja, így halála után elkerülhetetlenné vált a bukás, a hun nép szétszóródása.

Az Attila és a keletrómaiak közt folyó tárgyalások ismertetése közben kerül szóba az a követség, amelynek egyik tagja, Priszkosz rhétor a „hunniak” utazást részletesen leírta, sőt Attila székhelyéről is beszámolt — helymegjelölése azonban többféleképpen is értelmezhető. Szekeres László azoknak a véleményét osztja, akik szerint e követség a Tiszán is átkelt — ezt jelölné Priszkosznál a Tigász folyónév — így Attila székhelyét Északkelet-Bácskában a Szabadka—Zenta—Szegegd háromszögben kell keresni. Itt kell megjegyezni, hogy a szabadkai múzeum másik régésze, Ricz Péter egy most megjelent tanulmányában (Létünk-évkönyv, 1985. 191.) annak a lehetőségét veti fel, hogy a székhely az egyik Horgos környéki földvárban volt. E problémát azonban — mint Ricz Péter is megjegyzi — végérvényesen csak egy ásás oldhatja meg. Az „Isten ostoráról” szóló rész végén Szekeres László egy másik régészeti problémát taglal: részletesen ismerteti Attila temetésének menetét. A már említett hármaskoporsó mondája indokolja a folyómederbe temetés elleni érvek kimerítő ismertetését. Móra Ferenc nyomán a könyv szerzője is kiemeli: a gyászszertartást részletesen leíró Jordanes kifejezetten elföldelésről szól, és e temetési mód mellett szól az is, hogy a kor hun főembereit is ily módon helyezték örök nyugalomba.

Az eseménytörténet ismertetését a hun gazdaság és társadalom szerkezetének elemzése követi. E két kérdés tisztázása azért is fontos, mert még a szakemberek egy része is — pl. az angol E. A. Thompson — félreérti a hunok nomadizálását, és Ammianus Marcellinus leírására támaszkodva vérszagtól elvadult vademberekként ábrázolja őket. Pedig

a nomadizmus nem kaotikus vándorolgtatás, szigorú renden alapszik. Ennek alátámasztására Szekeres László H. Grünertet és W. Königet idézi, akik 19 pontban foglalták össze a nomád gazdálkodás és társadalmi berendezés főbb jellemzőit. A hun köznép Szekeres László megfogalmazása szerint egyszerű, sallangmentes, de nem elvadult életet élt, a társadalmi kapcsolataiban pedig a vérbosszú játszott nagy szerepet. A könyvben több helyen olvashatunk arról is, hogy a nomadizmus sokrétű, e gazdálkodási mód függvényeként csak az igen kedvezőtlen éghajlatú vidékeken konzerválódnak az ősközösségi viszonyok. A hunok nomadizmusát Szekeres László a XIX—XX. századi, belső-ázsiai nomádok életét bemutató ábrákkal igyekszik olvasójához közelebb hozni. A kép ugyanis ilyen esetekben az írott szónál mindig többet mond. E fotók felhasználását még az sem kérdőjelezheti meg, hogy éppen a nomadizmus sokrétősége miatt nem lehetünk biztosak abban, azonosnak tekinthető-e az V. századi hunok és a XIX—XX. századi mongolok gazdálkodása.

A könyv régészeti fejezetének ismertetését egy fontosnak tűnő körülmény kiemelésével szeretném kezdeni: nemcsak e fejezetben olvashatunk a hunokhoz kapcsolható tárgyi emlékekről. Szekeres László a régész szemével olvassa az írott forrásokat és néprajzi leírásokat, nem siklik el egy-egy probléma régészeti vonatkozásai felett. Így már a régészeti fejezet előtt megismerkedhetünk Attila temetésének részleteivel, a zentai Mákosparton feltárt objektumokkal és a hunok félelmetes íjával. Maga a régészeti fejezet három részből áll. Az elsőben Szekeres László Bóna István nyomán a biztosan hunokhoz kapcsolható tárgytipusokról: az áldozati bronzüstről és az aranydiadémekről szól, majd pedig a két legismertebb hun leletegyüttest a szeged—nagyszéksósít és a pécsüszögít ismerteti. A régészeti fejezet végén a nagyszentmiklósi kincs kerül szóba, mivel azt megtalálásakor, 1799-ben Attila kincsének tartottak. Azóta azonban bebizonyosodott, hogy jóval későbbi. A könyv szerzője László Gyula véleményét osztja, így a kincs elrejtését a XI. század elejére, Ajtony vezér korába teszi.

A könyv egyik jellegzetessége, hogy mondanivalójának alátámasztására Szekeres László gyakran idéz kínai, latin és görög auctorokat, olyanokat is, mint pl. Vegetius Renuat, akiknek neve csak ritkán szokott a nagyközönség számára írott munkákban előfordulni. Az idézetek alkalmazása mellett szól, hogy az eredeti források tartalmi kivonataiknál sokkal jobban árasztják a „kor levegőjét”. A középkori mongol elbeszélő költeményekből átvett sorokat pedig a két nép szellemi kultúrájának hasonlósága indokolja. A szöveg megértését, mint már említettem, a jól összeválogatott illusztrációk is segítik, két kivétellel. A IV. századi germán harcos ruházatát és fegyvereit bemutató múlt századi rekonstrukciós rajz mai szemmel nézve már elavult, és a romantika jegyei is túl nagy mértékben ütözkönek ki rajta. Nem csoda, hogy a könyv leírása a rajzzal nem egyeztethető. A másik ide nem illő illusztráció egy térkép,

amely a Kárpát-medence III. század közepi politikai viszonyait tükrözi — Dacia ezen még római provincia — így talán ez is zavart okozhat.

A könyv végén függelékként jól használható időrendi táblázatot és névmutatót találunk. Az irodalomjegyzék pedig azok számára válhat hasznos segédeszközzé, akik a hun történet és régészet apróbb részleteit is elmélyültebben kívánják tanulmányozni.

A könyv figyelmesebb olvasójának feltűnhet, hogy Szabadka és Zenta környékén még egyetlen hunnak meghatározható sírlelet sem került elő, annak ellenére, hogy számos régész, köztük Szekeres László is itt sejtí a hun birodalom egyik központját. E paradox helyzet kialakulásában a véletlen is közrejátszhatott, így nem kizárt, hogy Északkelet-Bácskából gazdag hun sírokról szóló hírek fognak érkezni. Egy bizonyos: a leletbejelentésre a szabadkai múzeumból egy olyan szakember fog a helyszínre sietni, aki a hun történelem és régészet jó ismerője és könyvével e népet a kérdésben járatlan olvasó számára is közel tudta hozni. Elmondható tehát, hogy Szekeres László az ismeretterjesztés nemes, de nehéz és hálátlan feladatát jól megoldotta.

E sorokkal tulajdonképpen le is zárhatnám írásomat, ha nem lenne még egy olyan körülmény, amelyről feltétlenül szólnom kell. A probléma lényegére már ismertetésem elején utaltam: két évszámmal. Szekeres Lászlónak egy 1976 őszén megírott könyve jelent meg 1985 végén. Az eltérés csekélynek tűnhet, sajnos azonban nem az. A könyv szerzője ugyanis azokat a tényeket és feltevéseket foglalhatta össze, amelyeket egy szakember 1976 őszén ismerhetett. Egyetlen tudomány, így a régi korok történetének kutatása sem lezárt, természetes tehát, hogy a mű megírása és megjelenése közt eltelt kilenc év alatt is több ponton bővültek ismereteink a hunokról.

Az új kutatások egy része a már kilenc évvel ezelőtt is látott vagy megsejtett összefüggéseket támasztotta alá további adatokkal, születtek azonban váratlan eredmények is. A római Pannonia területén kibontott hun sírok ismételt átvizsgálása során (Bóna István: *Die Hunnen in Norikum und Pannonien*. In: *Severin, zwischen Römerzeit und Mittelalter*, Wien, 1982. 179—200.) kiderült, hogy ezek a késő római városok és erdők közelében találhatóak, e tény pedig Pannonia hun megszállásának körülményeit világítja meg. Joggal következtethetünk arra, hogy e volt római provinciában, amelyet tartósan uralmuk alá hajtottak, a hunok nem törekedtek a lakosság kiirtására vagy az anyagi javak megsemmisítésére, hanem azon voltak, hogy ezeket minél jobban kihasználják. E triviálisnak tűnő megállapítást azért is hangsúlyozni kell, mert a történészek, különösen Nyugat-Európában az Attila-hadjáratok pusztításai alapján arra szoktak következtetni, hogy a hunok: „... destruktívan ellenségesek mindazzal szemben, amit nem tudtak megérteni.” (Kenneth Clark: *Nézeteim a civilizációról*. Budapest, 1985, 17.)

Az utóbbi évek legmeglepőbb kutatási eredménye Attila temetésének

mondájához kapcsolódik (Ecsedy Ildikó: *A magyarországi „Attila sírja”* — *hagyomány keleti hátteréről*; Előmunkálatok a magyarság néprajzához 3, 1978. 64—77.) Bebizonyosodott, hogy Móra Ferenc tévedett, amikor egy múlt századi néprajzkutató, Ipolyi Arnold fantáziáját tette felelőssé a monda kialakulásáért. A sztyepp számos népének szájhagyománya tud olyan régi, híres fejedelmekről, akiket hármas koporsóban, folyómederbe temettek, a szertartást végző szolgákat pedig leölték. A Mongóliáig és Kínáig visszavezethető párhuzamok természetesen nem bizonyítják, hogy e hagyomány igaz lenne, nem fér kétség azonban ahhoz, hogy a magyarság e legendával már igen régen megismerkedett, vagy még a honfoglalás előtt hallották először, vagy esetleg már a Kárpát-medencei megtelepedés után, az itt élő avarok révén jutott a magyar néphagyományba.

TAKÁCS Miklós

ELVISELNI A POÉNT?

Fülöp Gábor: *Csoportterápia*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985

Fülöp Gábor verseinek fő jellemzői a hétköznapiság és az ironia. Köznap, látszólag jelentéktelen dolgokról ír mindennapjaink nyelvén. Ironiája igen gyakran önironiába csap át. A köznapiság és a költészet találkozás a banalitást eredményez, állapíthattuk meg Fülöp Gábor költészetéről eddigi kötetei alapján, és ezt a véleményt a *Csoportterápia* megjelenése után sem kell jelentősebben módosítani.

A kötet versei nincsenek ciklusokba sorolva. De ha valamiképpen rendszerezni akárnánk őket, megtarthatnánk az előző kötetet (*Banális susztermatt*) cikluscímeinek legalább felét. A versek tekintélyes hányada foglalkozik ismét *Az alkotás viszonytagságaival* (*Csoportterápia*, *Előrelátás*, *Hétköznapi vers*, *Hamlet*, *Miniszterpapíron*, *Későre jár* stb.); az *Egy megrögzött dohányos dohányos hétköznapijainak* is újabb eseményeit ismerhetjük meg (*Takarékosság*, *Olyan idők*, *Orosz rulett*, *Élvezetek*, *Antistabilizáció*, *Képernyő* stb.); míg a kimaradt verseket többé-kevésbé besorolhatnánk a *Banális susztermatt* cikluscím alá. A könyv variációk Fülöp régi verseire.

Tehát nincsenek újdonságai a *Csoportterápiának*? De vannak. Fülöp költészete még inkább egyszerűsödött. Annyira, hogy a *Csoportterápia* versei többnyire lapos poénokra épülnek, felszínesek.

Nem is egyszerűség ez, inkább igénytelenség. Nyelvi és versszervezésbeli igénytelenség. Mert mi is teszi a verset verssé? Vers-e minden, amit versnek nevezünk? „Hétköznapi verseket írok” — írja Fülöp kötetének harmadik versében, de vajon elég-e ennek a hétköznapiságnak a tudata? Elég-e a tudatos hétköznapiság a vershez? És mi is a hétköznapiság? A